

E-CONOM

Online tudományos folyóirat
Online Scientific Journal

Tanulmányok a gazdaság- és társadalomtudományok területéről
Studies on the Economic and Social Sciences



E-CONOM

Online tudományos folyóirat | Online Scientific Journal

Főszerkesztő | Editor-in-Chief
JUHÁSZ Lajos

Kiadja | Publisher
Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó |
University of West Hungary Press

A szerkesztőség címe | Address
9400 Sopron, Erzsébet u. 9., Hungary
econom@ktk.nyme.hu

A kiadó címe | Address
9400 Sopron, Bajcsy-Zs. u. 4., Hungary

Szerkesztőbizottság | Editorial Board
CZEGLÉDY Tamás
JANKÓ Ferenc
KOLOSZÁR László
SZÓKA Károly

Technikai szerkesztő | Technical Editor
TAKÁCS Eszter

A szerkesztőség munkatársa | Editorial Assistant
TARRÓ Adrienn

ISSN 2063-644X



Tartalomjegyzék | Table of Contents

CZEGLÉDI Pál

Szabadságjogok és gazdasági szabadság – a gazdasági növekedés két különböző tényezője?

Freedom Rights and Economic Freedom – Two Different Factors of the Economic Development?..... 2

TARRÓ Adrienn

A transznacionális vállalatok világgazdasági jelentősége: a megítélés és a szabályozás lehetőségei

The Interest of the Transnational Corporations to the Global Economic Trends: Facilities of the Judgement and Regulation 14

BORDÁS Eszter

Miért voltak képtelenek a hitelminősítő intézetek a 2008-as pénzügyi válság előrejelzésére?

Why were Credit Rating Agencies Unable to Predict the Global Financial Crisis in 2008? 28

ECKER Dóra Natália

Die Wirtschaftskrise 2007–2009 und deren Einfluss auf das Gold

*A 2007–2009-es gazdasági válság aranyra gyakorolt hatása
The Global Financial Crisis 2007–2009 and its Effect on Gold..... 48*

TÓTH Ákos

A fiskális- és kulturális föderalizmus szerepe Németország kultúrafinanszírozásában

The Role of Fiscal and Cultural Federalism in the Economic Performance of the Cultural Sector in Germany..... 58

GELENCSÉR Péter – BOKORNÉ KITANICS Tünde – NYÁRINÉ BUDVIG Anita – HARSÁNYI Csongor

Public and Corporate Attitudes towards Taxation: a Case Study from Hungary

Lakossági és vállalati adózási attitűdök: egy kérdőíves felmérés eredményei..... 75

BENEDEK Andrea

A hárompilléres fenntarthatósági modell környezeti és társadalmi aspektusának vizsgálata a vállalati gyakorlatban

Studying the Environmental and Social Aspects of the Three-pillar Sustainability Model in the Corporate Practice..... 90

KERESZTES Gábor

The Hungarian Innovational Potential and the R&D Sector

A magyar innovációs potenciál és a K+F szektor..... 106

KUNDI Viktória

Fesztiválok társadalmi és kulturális hatásainak mérése: módszertani áttekintés

Measuring the Social and Cultural Effects of Festivals: Methodical Overview..... 115

RESPERGER Richárd

A gyermekvédelmi szakellátás Magyarországon: a családközel elhelyezés helyzete

Child-protecting Services in Hungary: the Situation of Family-near Hosting..... 130

KUNDI Viktória¹

Fesztiválok társadalmi és kulturális hatásainak mérése: módszertani áttekintés

A fesztiválok napjaink jelentős eseményeivé váltak. Robbanásszerű fejlődésük indokoltá teszi területi szintű gazdasági és társadalmi-kulturális hatásaik vizsgálatát, azonban a rendezők érdektelensége, a mérési nehézségek miatt az elemzések főként a gazdasági és üzleti eredményességre fókuszálnak. Szükséges lenne a társadalmi-kulturális hatások vizsgálatára nagyobb hangsúlyt fektetni, hiszen a fesztiválok, mint közösségi találkozási helyek, élményszerzési lehetőségek rövid, közép és hosszútávon is visszahatnak a helyi lakosság életminőségére. Jelen tanulmány elsődlegesen irodalom feldolgozás, melynek célja a fesztiválok társadalmi-kulturális hatásainak és az azok mérésére használt nemzetközi modelleknek rendszerezése és elemző bemutatása.

A cikk továbbá azért is aktuális lehet, mivel a társadalmi-kulturális hatásokkal kapcsolatos módszerek hasonló, átfogó bemutatása a hazai szakirodalomban még nem jelent meg.

Kulcsszavak: fesztiválok, turizmus, társadalmi-kulturális hatásmérés, nemzetközi modellek
JEL kód: Z130

Measuring the Social and Cultural Effects of Festivals: Methodical Overview

Festivals are today's important events. The boom in their development makes their economic and social-cultural analyses necessary but the analyses are only focused on the economic and business success of them because of the disinterest of the organizers and the methodological difficulties. It would be necessary also focus on the social-cultural impact on this events because they feed back on the living standard of the citizens as meeting and experience possibilities for local people and visitors.

The aim of this paper is to introduce the social-cultural impacts of festivals and the models which were worked out to measure their impacts. The analyses focus also on the adaptation possibility of them.

Keywords: festivals, tourism, social-cultural impact analyses, international models
JEL code: Z130

¹ A szerző a Kodolányi János Főiskola tanársegédje (kundiviki AT gmail.com).

A vizsgálat lehatárolása és mérési nehézségei

A vizsgálat során a társadalmi-kulturális hatások alatt Boothroyd (1978) definíciójából indultam ki, mely szerint fesztiválok olyan rövid, közép és hosszú távú hatásai tartoznak ide, melyek a helyi közösség életminőségében változást generálnak.

A szakirodalom leggyakrabban a turisták és a helyi lakosság közti kapcsolatot, annak irányát, erősségét vizsgálja, melyek a turisták és házigazdák különféle interakciói révén jönnek létre és nem más, mint e kapcsolatok eredménye (Tosun, 2002; Ramchander, 2004). Ezek mérésére több modellt is kidolgoztak, melyek a turizmus helyi közösségre gyakorolt hatását magyarázzák. Doxey Irridex modellje (1975), Butler turizmus desztinációs életciklus görbéje (1980) és Ap társadalmi csere teóriája (1992) a leggyakrabban alkalmazott módszerek közé tartoznak.²

A társadalmi-kulturális hatásokkal kapcsolatos fő mérési nehézségek alapvetően abból adódnak, hogy „láthatatlan”, nehezen, vagy nem mérhető hatásokról van szó (Rátz, 1999; Small–Edwards–Sheridan, 2005). Sokszor a vizsgálatokat tovább nehezíti, hogy gyakran nincs összehasonlítási alap, mivel nem ismerjük a változás előtti állapotot (Butler, 1993).

Fesztiválok társadalmi-kulturális hatásai

A fesztiválok gazdasági hatásaival számos tanulmány, kutatás foglalkozik, míg ugyanezen események társadalmi-kulturális hatásairól a mérési és lehatárolási nehézségek, valamint a magánszektor gyakori érdektelensége miatt alig néhány empirikus vizsgálat, és csupán egy konkrét mérési modell született. Ugyanakkor több olyan modell ismert, melyek a fesztiválok ilyen jellegű hatásainak mérésére megfelelhetnek.

E rendezvények társadalmi-kulturális hatásainak mérésekor alapvetően a szociális hatások jellemzőiből kell kiindulni (Small–Edwards–Sheridan, 2005). Ezen tényezők szintetikus összefoglalását készítette el Ramchander (2004).

1. táblázat: A turizmus fejlődésének fő társadalmi hatásai a fesztiválturizmus tükrében

Szerző/k	Kimenetel/Hatás
Mathieson and Wall (1982)	A turizmus megváltoztatja a közösség belső struktúráját, kettéosztva őket a turisták-kal/turizmussal kapcsolatba kerülő, ill. kapcsolatba nem kerülők csoportjára.
Krippendorf (1987)	A turizmus gyarmatosító tulajdonságokkal bír, megfosztva így a helyi lakosságot az önálló döntéshozataltól.
Allen et al (1988)	Alacsonyabb és közepes szinten a turizmus fejlesztése inkább pénzügyi jelleget ölt.
Crompton and Sanderson (1990)	A turisztikai foglalkoztatási struktúra rugalmassága erodálja a nemek közti szegregációt.
Urry (1991)	A turizmusban több lehetőség nyílik a nők számára, ami nagyobb mértékben lehetővé teszi gazdasági függetlenségüket.
Harrison (1992)	A turizmus új lehetőségeket kínál és vizsgálja a társadalmi változásokat.
McKercher (1993)	A befektetések inkább profitcélúak (úszómedence), semmint költség jellegűek (szennyvíztisztító rendszerek).

Forrás: Ramachander, 2004 alapján saját fordítás és szerkesztés

² Az Irridex (a szó az irritáció szóból került kialakításra) modell egy jól használható módszer a helyi közösség turistákkal szembeni attitűdjének vizsgálatára, melyben a házigazdák vizsgálatára négy szint került meghatározásra. A modell hasznos egyszerűsítése a komplex kapcsolatnak és a turisták és helyi közösség között kialakuló attitűdöknek, mely vizsgálható eufória, apátia, irritáció és antagonizmus, az idő és a turisták számának dimenziójából vizsgálva (Doxey, 1975 hivatkozva Ramchander, 2004).

Butler az Irridex modellhez hasonlóan olyan modellt alkotott, mely figyelembe veszi a turizmus dinamikáját. A modell hat szakaszt különböztet meg a turisztikai desztináció életében, úgymint felfedezés, bekapcsolódás, fejlődés, konszolidáció, stagnálás, hanyatlás/megújulás, mindezt az idő és a látogatók számának függvényében.

A fesztiválturizmus társadalmi-kulturális hatásait befolyásoló tényezők megegyeznek a turizmus azonos hatásait befolyásoló tényezőkkel, melynek négy fő csoportja:

- az adott területre érkező turisták jellemzői;
- az őket fogadó és velük kapcsolatba kerülő helyi lakosság (házigazda) jellemzői;
- a turisták és a helyiek közötti kapcsolat jellemzői;
- a célterület turisztikai fejlettségének jellemzői.

Az elemzések a turizmus általános társadalmi hatásaiból célszerű kiindulni, vagyis, hogy a fesztivál milyen módon változtatja meg, illetve befolyásolja a fogadóterületen a (Rátz, 1999):

- helyi élet minőségét;
- a foglalkoztatási struktúra átalakulását, bővülését;
- az értékrendszer változását;
- az egyéni, családi és egyéb társas kapcsolatok alakulását;
- a kreativitás kifejeződését,
- helyi közösségi szerveződések;
- hagyományok őrzését, átalakulását.

A fenti csoportok jellemzése során a helyi lakosság fesztiválokhoz, fesztiválturizmus-hoz történő hozzáállása, támogatása kiemelkedő szerepet játszik, a fesztiválok ugyanis bizonyos értelemben a helyi hagyományok és kultúra közvetítői az oda érkező turisták számára. *Fontos kérdés tehát a fesztivál helyi közösségbe való beágyazottsága.* Kivétel ez alól az attrakcióval nem rendelkező területeken szervezett fesztiválok, melyek sok esetben a helyi kultúra *kommodifikációját*³ okozhatják, ezek pedig hozzájárulhatnak a társadalom saját tradicionális kultúrájától való elidegenedéshez.

Az turizmus észlelt társadalmi-kulturális hatásai utalnak arra, ahogy a turizmus hozzájárul az értékrendszer, egyéni viselkedés, családi kapcsolatok, közösségi élet, biztonsági szint, morális magatartás, kreativitás kifejeződése, tradicionális ünnepek és közösségi rendezvények változásához (Walle, 1996 hivatkozva Ramchander, 2004), melyek közül szinte az összes (lokalpatriotizmus erősödése, identitás erősödése, imázs hatás, goodwill) áttételes gazdasági hasznot is jelentenek.

2. táblázat: Az észlelt társadalmi-kulturális hatások csoportosítása

Célterület jellemzői	Hatások
Helyiek és látogatók találkozásának hatásai	kulturális különbségek hatása
	bűnözés
	prostitúció
	demonstrációs hatás
Infrastrukturális fejlődésre és helyi erőforrásokra gyakorolt hatások	helyi erőforrások és szolgáltatások iránti kereslet
	helyi - importált munkaerő
	nyelvi és kulturális hatások
	életmódváltozások

Forrás: Tosun, 2002; Pizam–Pokela, 1987 hivatkozva Ramachander, 2004 alapján saját fordítás és szerkesztés

³ Megjegyzés: A kommodifikáció az a folyamat, aminek során a piaci kereskedelem új területeket hódít meg, olyan dolgokat is fogyasztási javakká téve, amelyek azelőtt nem voltak gazdasági jellegűek (például az identitás, a szexualitás, vagy a kultúra). A kommodifikáció közvetlen formája, amikor a kulturális örökségről készülő másolatok szuvenírként való árusítása megfosztja az örökséget annak szimbolikus tartalmától, míg a közvetett kommodifikáció fogalma azokra a turizmus által generált „csomagolt élményekre” és a múlton alapuló „mesterségesen létrehozott képekre” utal, amelyek megakadályozzák a helyi társadalom valódi kultúrájának megismerését. Ezt a jelenséget a turizmus-antropológiai kutatások gyakran pszeudo-eseménynek nevezik. – Daher, R. F. 2000 hivatkozva Nagy (2009).

A fesztiválok a turizmus általános, helyiek és turisták közötti kapcsolatát tekintve eltérő jellemzőkkel rendelkeznek. Míg a turizmusban, általánosságban jellemző a spontaneitás hiánya, addig ez a fesztiválok esetében megfigyelhető. További eltérés, hogy a fesztivállátogatók alapvetően nem érzéketlenek a helyi kultúra iránt, még akkor sem, ha utazásuk elsődleges motivációja nem a fesztiválon való részvétel volt.

A legkomolyabb negatív hatások a helyi lakosok és a fesztivállátogatók kapcsolatából eredhetnek, hiszen egyes fesztiválok és az azon résztvevők a helyi lakosok mindennapi életét megzavarhatják. Ilyen *negatív interakciók* a környezeti károkozás, vandalizmus, bűnözés, erőteljes zajhatás a helyiek számára a fesztivált nem kívánatossá teszik. Ezek a hatások szinte azonnal érzékelhetők, így *rövidtávú hatásfaktornak* tekinthetők.

A turisták és a helyi lakosság közötti, *középtávon* megjelenő hatás lehet a *foglalkoztatási szerkezetben* kialakuló változás, az állandó munkahelyek számának változása. Míg egy kezdetleges fesztivál esetében nagyobb valószínűséggel határozott időtartamban foglalkoztattak végzik el a fesztivállal kapcsolatos teendőket, egy már jól prosperáló Abban fesztivál bővítése és fejlesztése során növekedés alakulhat ki az állandó munkahelyek számát tekintve. Szintén középtávon érzékelhető, hogy a fesztiválok többszöri megrendezése során átalakulnak a „*helyi normák*”, mely demonstrációs hatásként jelentkezik (idegen szavak átvétele, öltözködési kultúra megváltozása – pl. Sziget Fesztivál öltözködési jellemzői).

3. táblázat: Turisztikai hatások kategorizálási lehetőségei

	Hatások
<i>Turisztikai aspektusból (Rátz, 1999)</i>	csak a turizmus fejlődésével együtt járó hatások
	turizmus fejlődésével feltétlenül együtt járó hatások
	más hatótényezők által kialakuló hatások
<i>Fogadó társadalom szerint</i>	egyéni
	csoportos
	családi
	közösségi
<i>Társadalmi hatáskör szerint</i>	lokális
	regionális
	nemzeti
	szupranacionális
<i>Hatás iránya szerint</i>	pozitív
	negatív

Forrás: Saját szerkesztés

Hosszú távú társadalmi-kulturális hatások több módon is kialakulhatnak. A fesztiválok számára létrehozott beruházások által, melyek kialakításánál elsődleges szempont, hogy a helyi lakosság számára biztosítson kikapcsolódási és szórakozási lehetőséget. A létesítmények lakossági „felfedezése” és „használatba vétele” hosszabb időintervallumban mérhető. Ezeknek a beruházásoknak, valamint a fesztiválok által befizetett adók városfejlesztésbe történő visszaforgatásának következménye a helyi infrastruktúra fejlődése, optimálisabb parkolási rendszer kialakítása, a városkép „megszépülése”, melyek szintén a helyi lakosság elégedettségét, életminőségének javulását eredményezik, ugyanakkor csak többéves távlatból vizsgálhatók.

A fesztiválok társadalmi-kulturális hatása a helyi társadalmak önszerveződésének megnyilvánulása (*Kapitány–Kapitány, 2009*), emellett az örökség értékek megóvása, az épített környezet állapotának megőrzése, javítása, illetve egy-egy jelentős kulturális esemény is hozzájárul az adott város kulturális identitásának erősödéséhez (*Hunyadi–Inkei–Szabó, 2006; Michalkó–Rátz, 2005*).

A kulturális hatások a fesztiválok hatásai közül a legjelentősebbnek tekinthetők, hiszen hosszú távon ezek befolyásolják leginkább az adott desztináció életét, egyrészt a helyi lakosság életminőségén, másrészt a kialakult értékrenden, szemléletmódon keresztül. Hatásaik csak hosszú távon válnak mérhetővé, észlelésükhöz lakossági szinten a fesztivál ismerete, népszerűsége és társadalmi beágyazottsága szükséges. A fesztiválturizmus társadalmi-kulturális hatásait vizsgáló tanulmányok az elemzések során a kultúrát legtöbbször a művészeti kultúrával azonosítják a hatásvizsgálatokhoz pedig a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak elemzési módszertanát alkalmazzák.

A művészeti események és a kultúra szociális hatásainak definiálására általános meghatározások történtek már ugyan, azonban csak néhány tanulmány hozott eddig konkrét definíciót erre vonatkozólag (Reeves, 2002). Ezek alapján is beszélhetünk közvetlen illetve közvetett hatásokról, melyeket az elemzésekben szükséges elkülöníteni egymástól, azonban olyan karakterisztikus elkülönítés, mint a gazdasági hatások esetében, nem lehetséges. A direkt és indirekt hatások csoportosításának bemutatását az ETFCD (1997) által készített táblázattal szemléltetem (ETFCD, 1997 hivatkozva Reeves, 2002).

4. táblázat: A kulturálisturizmus közvetlen és közvetett társadalmi hatásai

Közvetlen társadalmi hatások	A művészet és a kultúra "társadalmilag hasznos" szabadidős tevékenységet hoz létre, "jó irányban befolyásolja" és pozitívan járul hozzá szellemi és társadalmi jólétükhöz, valamint fokozza az érzékenységet.
Közvetett társadalmi hatások	<p>A művészet a szociális környezetet a közterületi eszközök stimulálásával vagy színesítésével gazdagítja. A civilizációs hatások és társadalmi szervezetek forrása (pl. amatőr művészet). A művészeti alkotás a kreativitás serkentésével és a hagyományos gondolkodás figyelmen kívül hagyásával növeli az innovációt. A művészeti és kulturális munkák a közösség számára közös emléket jelentenek és a jövő generációk kreatív és intellektuális ötleteinek alapjai.</p> <p>A művészetek és kulturális intézmények hozzájárulnak az életminőség javulásához és így növelik a vidéki területeken a személyes biztonságot és csökkentik az utcai bűnözés és huliganizmus incidenseket.</p>

Forrás: The European Task Force on Culture and Development, 1997 hivatkozva Reeves, 2002 alapján saját szerkesztés

Elmondható, hogy a fenti karakterizálás megfelel a fesztiválok által kiváltott kulturális hatásoknak, hiszen minden fesztivál valamiféle (zenei, gasztronómiai, előadóművészi vagy egyéb) művészeti értéket hordoz magában. Ezt támasztja alá Murphy (1985) megállapítása is, mely szerint a szociális hatások a „közösség társadalmi struktúrában valamint a desztináció gazdaságban és iparában sokkal gyorsabb változást hoznak létre, mint a kulturális hatások, melyek hosszú távú változások a közösség normáiban és sztenderdjeiben, és fokozatosan alakulnak ki a közösség társadalmi kapcsolataiban” (Murphy, 1985 hivatkozva Ramchander, 2004).

Megfigyelhető, hogy rövidtávon elsődlegesen a negatív hatások érvényesülése jellemző – és főként a fesztivál helyszínének közvetlen közelében élők esetében (Brougham–Butler, 1981; Small–Edwards–Sheridan, 2005) –, míg közép és hosszú távon ezek kezelhetőek, így a két utóbbi időtáv esetében a pozitív tényezők erőteljesebben hatnak. A rövidtávú hatásokat elemző tanulmányok (Long–Perdue–Allen, 1990; Small–Edwards–Sheridan, 2005) megállapították, hogy minél közelebb él valaki a fesztivál helyszínéhez, annál erőteljesebb véleményekkel rendelkezik, valamint annál inkább úgy érzi, hogy a fesztivál hatással van az életére, legyen az pozitív vagy negatív.

A fesztiválok pozitív társadalmi-kulturális hatásai a következőkben foglalhatók össze (Művészeti Fesztiválok Nyilatkozata a Kultúrák Közötti Párbeszédről, 2008):

- a fesztiválok széles közönséget érnek el;

- lehetőséget kínálnak a világ minden részéről származó művészeknek, hogy fejlesszék művészi tapasztalataikat, ezáltal elősegítve a különböző országok művészeinek országok közötti cseréjét, létrehozván egy pozitív és tanulságos példát az integrációra;
- a fesztiválok növelik a részvételt és elősegítik a valahová tartozás élményét;
- a fesztiválok fellendítik a kulturális turizmust;
- a fesztivál alkalmas a kultúrák közötti párbeszéd megindítására;
- a fesztivál képes a művészi tudatosság, menedzserek, munkatársak és az önkéntesek növelésére;
- a fesztiválok a helyi közösség kifejezései;
- egyedülálló szerepet játszanak az oktatási kontextusban;
- nyitott hozzáférést nyújtanak a fesztiválok kulturális tevékenységeihez mindenféle közönség számára;
- szembehelyezkednek a sztereotípiákkal, előítéletekkel.

A magánszféra alacsony érdekeltsége miatt a fesztiválok társadalmi-kulturális hatásainak mérése alapvetően a kutatóintézetekre, valamint az egyetemi kutatóműhelyekre, a szervező művészeti intézményekre hárul. *A fesztiválok dinamikusan növekvő száma, valamint a támogatásukra szánt pénzek elaprózódása miatt azonban mára már elengedhetetlenné vált. A legfőbb ok vizsgálatukra azonban, hogy egy fesztivál a helyi társadalom életminőségére jelentősen visszahat, így hatásainak feltárása szükségszerű.*

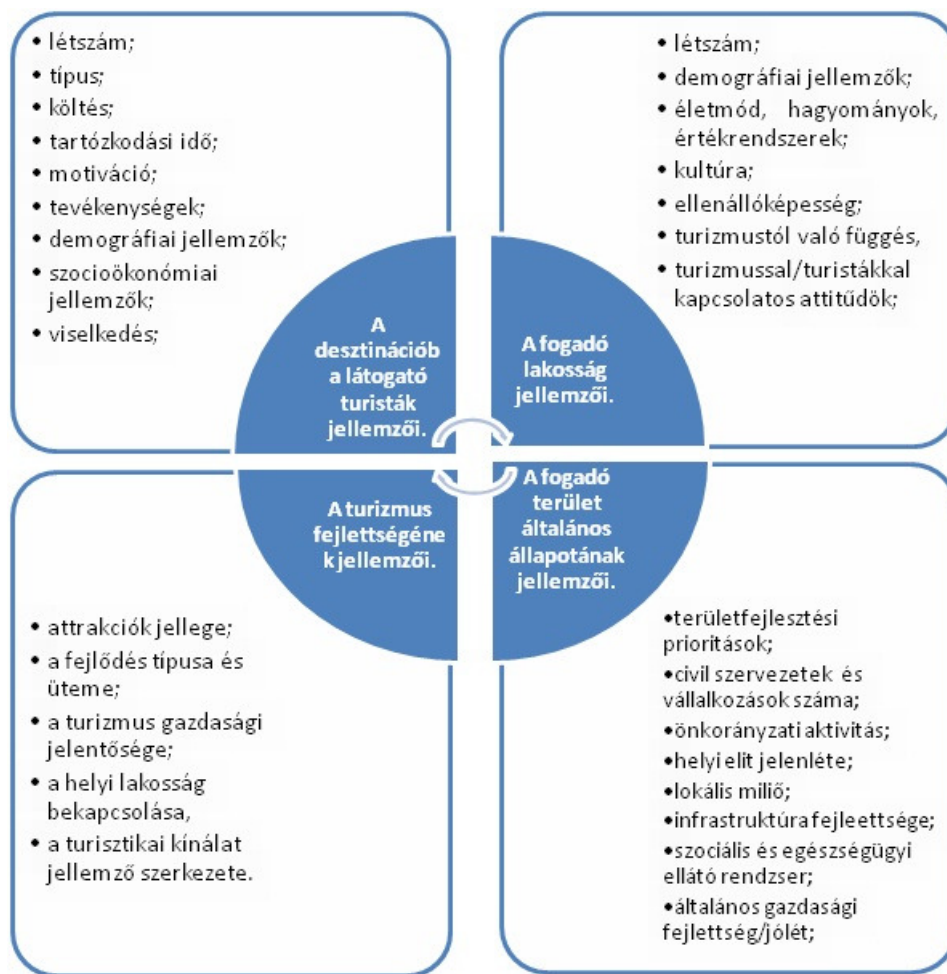
A társadalmi hatások mérésének jelentősége

A fesztiválok elsődleges célja addicionális kulturális érték létrehozása és annak átadása. Kiemelkedő szerepük megmutatkozik a kulturális értékek közvetítésében és elfogadtatásában, valamint a kulturális integráció elősegítésében. Hozzájárulnak az adott desztináció kultúrájáról, értékeiről, valamint az ott élő emberekről alkotott kép pozitív kialakításához, a negatív sztereotípiák leküzdéséhez, valamint a desztináció imázsának pozitív erősítéséhez.

A turizmus – így a fesztiválturizmus – társadalmi-kulturális hatásai is három fő tényezőcsoportra bonthatók (Puczkó–Rátz, 2001):

- a desztinációba látogató turisták jellemzői;
- a fogadó lakosság jellemzői;
- a turizmus szektor fejlődésének, fejlettségének jellemzői.

Ezt a felosztást azonban bővíteni szükséges a fogadó terület általános állapotának tényezőivel, hiszen településfejlesztési háttér hosszú távra determinálja egy-egy desztináció turizmusának fejlődését, ezáltal az ott lecsapódó társadalmi-kulturális és gazdasági hatásokat is.



1. ábra: A turizmus társadalmi-kulturális hatásainak modellje

Forrás: Puczkó-Rácz (2001) alapján saját szerkesztés

A területfejlesztési prioritások, infrastrukturális fejlettség alapjaiban határozzák meg egy adott turisztikai desztináció fejlettségét. *Depresszív primer, illetve szekunder szektorú desztináció esetében a szolgáltatóipar, ezáltal a turizmus fejlesztése kitörési pontként, fő célként jelenhet meg*, akár az ott már meglévő adottságokra építve, akár egy új ötlet (pl. „A zene várost épít” – Miskolci Operafesztivál) révén.

A *civil szervezetek száma* meghatározza egy terület aktivitását, ezáltal hatással lehet a fesztiválok szervezésére, a kreatív iparágak fejlődésére, egyéb turisztikai fejlesztések kialakítására.

Az *önkormányzati aktivitás* meghatározza a turizmus támogatását, ennek céljaihoz rendelt pénzügyi keret mértékét, fontosságának meghatározását, hangsúlyosságát a különböző fejlesztési tervekben.

A *vállalkozások száma és összetétele* képes az adott desztináció különböző szubkultúráinak bemutatására, valamint gondolhatunk itt a kereskedelmi egységekre is, ahol az ajándéktárgyak választéka a fogadó közeg kultúráját közvetíti a turisták felé. A turizmus fejlettségét a vállalkozások száma a befizetett adókon keresztül határozza meg, hiszen ennek bizonyos hányada fordítható a turizmusfejlesztési célok megvalósítására.

Mindezekből következik a szociális és egészségügyi ellátó rendszer fejlettsége, az infrastruktúra (közúti, kommunikációs, közműves) kiépítettsége is.

A *helyi elit jelenléte*, a lakosság etnikai összetétele együttesen határozza meg a lokális társadalmi miliőt, mely erőteljes kapcsolatban áll a fogadóterület fejlettségével. A *közösségi*

szerepvállalás, a helyi lakosság érdekei és céljai determinálhatják egy település fejlődési irányát, ugyanúgy, ahogy a helyi lakosság etnikai összetétele is, hiszen mindkét esetben sajátos helyi kultúráról beszélhetünk. Mindezek az általános társadalmi-kulturális és gazdasági jólétet, ezáltal a fogadóterület általános állapotát egy bonyolult viszonyrendszer alapján, együttesen határozzák meg.

A fenti tényezők alapján jól látható, hogy a fesztiválok társadalmi-kulturális hatásainak mérése során rendkívül sok tényező egyidejű vizsgálatára van szükség. Hazánkban a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) 2006-os kutatásában megfogalmazta, hogy a hatásvizsgálatok minimális, elengedhetetlen kellékei a közönségmérés, marketingvizsgálat, költségelemzés, majd ezen adatok multiplikációs modellekkel történő továbbbelemzése, melyek költségvonzata rendkívül komoly. Ennek köszönhetően az ilyen jellegű tanulmányok elvégzését csak a nagyobb (50-70 millió forintot meghaladó költségvetésű) fesztiválok esetében indokolt előírni.

Ugyanakkor fontos lenne a mérések összehasonlíthatósága szempontjából, ha a rendezvények turisztikai hatásvizsgálata központi szervezésben, egységes módszertan alapján valósulna meg (*Hunyadi-Inkei-Szabó, 2006*). Hazánkban erre különösen nagy igény mutatkozik, hiszen jelenleg a pályázatok elbírálásához és utókövetéséhez sem áll semmilyen egységes módszer a rendelkezésre.

Fesztiválok társadalmi-kulturális hatásainak mérésére alkalmazott modellek

Kimondottan a fesztiválok társadalmi-kulturális hatásainak mérésére csupán egyetlen modell került kidolgozásra, azonban a turizmus azonos hatásainak mérésére használt módszerek a rendezvények mérésére részben, vagy teljesen alkalmazhatók. A következő alfejezetekben a kidolgozott és nemzetközileg alkalmazott modelleket mutatom be, fókuszálva azok alkalmazhatóságára.

A módszerek között vannak, melyek csupán részleges vizsgálatok elvégzésére alkalmasak (pl. foglalkoztatási multiplikátor, önkéntesek számának mérése, retrospektív módszer), illetve vannak, melyek komplexitásukból adódóan a fesztiválok társadalmi-kulturális hatásait széles kontextusban képesek vizsgálni (SIE, SIP, és TIAS módszerek).

Foglalkoztatási multiplikátor számítása

A fesztiválturizmus gazdasági és társadalmi-kulturális hatásainak metszetében álló *legfontosabb tényező a foglalkoztatás*. Turisztikailag a közvetlen foglalkoztatási hatás alatt azokat a munkavállalókat értjük, akik munkájuk során a látogatókkal személyes kapcsolatba kerülnek (szállodák, légitársaságok, éttermek, szórakoztatóipar, stb.), míg az indukált foglalkoztatásba beletartoznak azok a munkavállalók is, akiknek nincs személyes kapcsolatuk a látogatókkal, ugyanakkor közvetve mégis kapcsolatba hozhatók a turizmussal (ipari szolgáltatók, kormányzati szervek, a turizmusban is felhasználásra kerülő tőke és export javak előállítói) (*Turisztikai Hivatal, 2004*).

Amennyiben a fesztiválok munkaerőpiacra gyakorolt hatását nem a gazdasági, hanem a társadalmi-kulturális hatások közé soroljuk, úgy Crompton és McKay definíciója szerint a *foglalkoztatási multiplikátor* a turisták egy egységnyi többletköltségének közvetlen, közvetett és indukált hatását fejezi ki a helyi közösségben (*Crompton-McKay, 1994; Crompton, 1995; Snowball-Androbus, 2002*). Vagyis azt mutatja, hogy hány teljes munkaidős állásnak megfelelő állás jön létre a látogatók költségének következtében. Ilyen értelemben a foglalkoztatási multiplikátor feltételezi, hogy minden alkalmazott teljesen elfoglalt, így egy egységnyi költség szükségsszerűen a foglalkoztatás szint növekedését igényli (*Crompton-McKay, 1994:38*).

A módszer alkalmazása véleményem szerint a hiányos adatok miatt hazánkban nem alkalmazható megfelelően, emellett a módszer nem fedi le a fesztiválok társadalmi-kulturális hatásainak teljes spektrumát, kizárólag a foglalkoztatásra koncentrálnak. A probléma itt

ugyanaz, mint a gazdasági hatások multiplikációjának mérésével kapcsolatban: a KSH nem végez adatgyűjtést a fesztiválokra vonatkozóan, mivel ez a tevékenység nem került önállóan TEÁOR 08 besorolás alá, így a szervezők foglalkoztatásának nagysága – mely ágazatonként és tevékenységenként legyűjtésre kerülhetne – nem látszik.

További probléma, hogy átfogó társadalmi-kulturális hatásmérésre nem alkalmas, hiszen csupán egyetlen tényező, a foglalkoztatás és abban közép és hosszútávon bekövetkezett változások mérésére fókuszál.

Önkéntesek számának mérése

A fesztivál helyi környezetbe való „beágyazottságának” méréséhez tartja a nemzetközi irodalom jó eszköznek az önkéntesek számának mérését a foglalkoztatottak számán felül. Ennek egyik speciális esete, mikor nem az egyén, hanem a munkaadó kínálja föl az ellenszolgáltatás nélküli közreműködést, másik formája lehet az önkéntességnek a nem hivatásos, és ezért többnyire ellenszolgáltatást nem kérő föllépő művészek bevonása (Hunyadi–Inkei–Szabó, 2006), egyéb elkötelezett civilek vagy szervezetek bevonása. Utóbbiakat főként a szervezési és lebonyolítási munkafázisok során lehet „alkalmazni”.

A módszer hátránya, hogy az előzőhöz hasonlóan ez is csupán egy tényező mérésére fókuszál. Az önkéntesek számának mérése utalhat ugyan a fesztivál helyi környezetbe való beágyazottságára, ugyanakkor kizárólag e módszerre alapozni a fesztiválok megítélésére, beágyazottságára vonatkozó vizsgálatát még elégségesnek sem mondható. Célszerű az önkéntesek számának mérését egy összetettebb módszer kiegészítéseken, részeként elemezni.

Retrospektív módszer

Az anyagi korlátok következtében gyakori a *fesztivált követő hatásmérés*, vagyis a „hibákból tanulás”, melyet a fesztivál alatti és azt követő szocio-kulturális hatások dokumentálása jelleméz. Ezek a retrospektív tanulmányok azt a célt szolgálják, hogy tisztázzák az addig történeteket és segítsék a hatások jövőbeni tervezését. Ezek a mérések kombinálják az „utólagos megállapításokat” (utólagos fesztivál elemzés és következtetések megfogalmazása), a tapasztalati eredményeket (tanulságok megállapítása) és a hatások átlátását, megértését (az eseményekhez társuló különleges hatások). Ennél is fontosabb, hogy feltárják a történeteket és dokumentálják, hogy a változások hogyan mentek véghez (Barrow, 2000 hivatkozva Small–Edwards–Sheridan, 2005). A retrospektív tanulmányok fontos szerepet játszanak mind a pozitív, mind a negatív hatások bemutatásában, így kiemelkedő szerepük van a rendező közösség számára, mivel a belőlük származó információk segítik a fesztiválszervezőket a jövőbeni stratégiák kialakításában, a pozitív hatások maximalizálása és a negatív hatások minimalizálása céljából (Small–Edwards–Sheridan, 2005).

A módszer alapvetően leíró jellegű. Mivel a vizsgálat nem a rendezvénnel egy időben méri fel a helyi közösség (lakosság, vállalkozók, civil szféra) társadalmi-kulturális attitűdét, így gyakorlatilag csupán a fesztivál általános leírásából lehet következtetni a fenti hatásokra. A módszer tehát képes bizonyos ok-okozati összefüggések elméleti feltárására, kérdés, hogy a kapcsolatok egy kiterjedt empirikus vizsgálattal is alátámaszthatók lennének-e? Arra azonban kiválóan alkalmazható, hogy a pontos dokumentációk alapján, az elkövetett hibák megismétlését a következő fesztivál szervezésénél elkerülhessék.

Szociális Hatás Értékelés módszer (SIE – Social Impact Evaluation)

Kimondottan a fesztiválok szocio-kulturális hatásainak mérésére dolgozták ki a „Szociális Hatás Értékelés” módszerét. Ez egy *hat lépcsőből álló értékelési folyamat*, mely a következő pillérekre épül (Small–Edwards–Sheridan, 2005 alapján saját szerkesztés):

- fesztivál leírása (kitérve a fesztivál és környezetének általános jellemzőire);

- a fesztivál profilja (a célterület karakterizálása, valamint a helyi lakosság és szubkultúráinak bemutatása);
- a fesztivál hatásainak „beazonosítása” (lehetséges hatások felkutatása szakértői *brain-storming* módszerrel, valamint az ágazati szektor és a helyi közösség vezetői körében elvégzett interjúk segítségével, melyet célszerű kiegészíteni szekunder kutatással);
- fesztivál projekt bemutatása (azon szocio-kulturális hatások elemző bemutatása, melyek a fesztivál megrendezése következtében alakultak ki a helyi közösségben);
- értékelés (a fesztivál megtartását követően érzékelhető szocio-kulturális hatások elemzése);
- visszacsatolás (a szervezők és a helyi közösség számára kommunikált eredmények összefoglalása).

A fenti rendszer első három pillére gyakorlatilag a fesztivál holisztikus bemutatása, míg a negyedik és ötödik lépcsők a megrendezett fesztivál által kiváltott hatásokat mérik. A módszer rendkívül összetett és komplex, melyben az általános leírás mellett elmaradhatatlan az empirikus vizsgálat. Célszerű lenne azonban a módszer ex-ante vizsgálattal történő kiegészítése, mellyel lehetőség lenne a várt és valós hatások közötti esetleges különbségek feltárására.

Társadalmi Hatáselemzés (SIP – Social Impact Perception)

A szocio-kulturális hatások mérésének további módszere lehet a „Társadalmi Hatáselemzés”, mely egy viszonylag *egyszerű, ugyanakkor rendkívül hatékony* módszer a fesztivál közösség életében lecsapódó hatásainak mérésére. Ezt a technikát, ami az ún. Nominális Csoporttechnikán alapul, a már meglévő turisztikai hatásmérésekre alapozva 2001-ben dolgozta ki Delamere, Wankel és Hinch (hivatkozva *Small–Edwards–Sheridan, 2005*), melyet aztán továbbfejlesztettek a fesztiválok értékeléséhez használható „Társadalmi Hatás Attitűd Skála” modellté (SIPS – Social Impact Perception Scale). A módszer 47 tételt tartalmaz, melyek két csoportra bonthatók, a szociális költségek és szociális hasznok csoportjára.

5. táblázat: Példa a társadalmi hatás percepció skálára

Hatás meghatározása	Hatás			Hatás erőssége										
A fesztivál időtartama alatt a járdák és utak túlszűfoltak voltak.	I	N	Nem tudom	-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5

Forrás: Small–Edwards–Sheridan, 2005:71 alapján saját szerkesztés

A fenti méréshez meghatározott, az észlelt szocio-kulturális hatások *méréséhez kidolgozott tényezők öt fő csoportra bonthatók*, melyet az alábbi táblázat szemléltet:

6. táblázat: Társadalmi-kulturális percepció hatásmérés tényezőcsoportjai

Tényezőcsoportok	Példák
Közösségi hatások	Termékek és szolgáltatások árának növekedése
Kikapcsolódási/rekreációs hatások	A működő rekreációs és kikapcsolódást segítő szolgáltatások jobb jövőképe.
Infrastrukturális hatások	Működő középületek újjáépítése.
Egészségi és biztonsági hatások	Erősödő bűnözés és vandalizmus.
Kulturális hatások	Növekvő helyi érdeklődés a régió kultúrájában és történelmében.

Forrás: Small–Edwards–Sheridan, 2005:73 alapján saját fordítás és szerkesztés

A fenti módszer az Ausztrál Könyvfesztivál felmérése alapján került értékelésre, melynek során megállapították, hogy a módszer a fesztiválszervezők részére rendkívül hasznos in-

formációkkal szolgált, nem csupán a helyi közösség percepcióit, hanem azok intenzitását és irányát tekintve is. Ez a vizsgálati lehetőség kiváló alapot jelent longitudinális vizsgálatok elvégzéséhez, a további rendezvények tervezéséhez.

Turisztikai hatás attitűd skála – TIAS

A hatások standardizáltabb mérése érdekében Lankford és Howard (1993) kidolgozták a Turisztikai Hatás Attitűd Skálát (TIAS). Ez a fenti két módszerre alapozva alkalmazható és hiteles mérést biztosít a helyi lakosság turizmussal szembeni attitűdjének megítélésére. A módszer 20 fő állítást tartalmaz, melyek megítélését ötfokú Likert-skálán rögzítik, melynek értékei a következőképpen alakulnak: 1-egyáltalán nem értek egyet, 2-nem értek egyet, 3-közömbös, 4-egyetértek, 5-teljes mértékben egyetértek (Wang–Pfister–Morais, 2006).

A módszer célja, hogy feltárja a helyi lakosság szocio-ökonómiai és demográfiai adottságai alapján a turizmus megítélésével kapcsolatos attitűdjét, így a 20 állítás mellett nagy hangsúlyt fektet a válaszadók korszerkezetének, nemének, iskolázottságának és közösségi életben való részvételének feltárására. Utóbbi mérését két módon vizsgálják, egyrészt, hogy a válaszadó mióta lakosa az adott desztinációnak, másrészt, hogy tagja-e valamely civil szervezetnek. Korábbi kutatások ugyanis azt mutatják, hogy a közösségi életben való részvétel szignifikáns kapcsolatot mutat a turizmus megítélésével (Vesey et al., 2001 hivatkozva Wang–Pfister–Morais, 2006:414)

A módszer hatékonyságát és alkalmazhatóságát mutatja a Wang, Pfister és Morais által 2006-ban Washington NC-ben végzett kutatás is, melyet a vizsgálatot végzők Dillman (2000 hivatkozva Wang–Pfister–Morais, 2006) borítékos kérdőíves módszerével bonyolítottak le (a borítékban a kutatással kapcsolatos tájékoztató, a kérdőív, valamint a küldők címére szóló felbélyegzett boríték található). A vizsgálatot bonyolító kutatók megállapították, hogy a TIAS valóban egy jól alkalmazható módszer a szocio-ökonómiai hatások mérésére, főként olyan térségekben ahol a turizmus még nem vált a gazdaság meghatározó tényezőjévé.

A módszer véleményem szerint is releváns a társadalmi hatások mérését tekintve. Előnye, hogy a vizsgálni kívánt tényezők, állítások rugalmasan változtathatók és bár a fenti módszer alapvetően szocio-ökonómiai jellegű, a tényezők másfajta „összeválogatása” szocio-kulturális vizsgálatot is megalapozhat. A módszer további pozitívuma, hogy a Likert-skálának köszönhetően viszonylag könnyű megértést, gyors lekérdezést tesz lehetővé, kiértékelési szempontból pedig a skálázási technikának köszönhetően széleskörű vizsgálatot, alapos információszerzést biztosít.

7. táblázat: A fesztiválok nemzetközileg alkalmazott társadalmi-kulturális hatásmérési módszereinek összefoglaló táblázata

Modell neve	Főbb ismérvek	Alkalmazási problémák
<i>Foglalkoztatási multiplikátor</i>	A turisták költéséhez kapcsolódó közvetett, közvetett és indukált hatását méri a munkaerőpiacra vonatkoztatva, vagyis, hány teljes munkaidős állásnak megfelelő állás jön létre a látogatói költés következtében.	A KSH a fesztiválszervezőkről, valamint az általuk foglalkoztatottakról nem gyűjt le adatokat, így a módszer használata hazánkban nem lehetséges.
<i>Önkéntesek számának mérése</i>	A fesztivál helyi "beágyazottságát" mutatja.	Önmagában nem elég a társadalmi-kulturális hatások mérésére, ugyanakkor fontos lehet egy fesztivál helyi közösség életében játszott szerepével kapcsolatban.
<i>Retrospektív módszer</i>	Fesztivált követő hatásmérés, a "hibákból tanulás" módszere.	A kezdeti időszakban alkalmatlan longitudinális mérések megalapozására, mivel nincs viszonyítási adat, ugyanakkor rendszeres használata fontos információkat jelenthet a fesztiválszervezők számára.
<i>Szociális Hatáértékelési Módszer (SIE)</i>	A módszer első része átfogó képet ad a fesztiválról, míg a második rész empirikus eredményeket mutat be, melyek Likert-skála módszeren alapulnak.	A módszer alkalmazható, azonban összetett módszertant, komoly szakértelmet igényel. Teljes egészében adoptálható a hazai fesztiválok vizsgálatára.
<i>Társadalmi Hatáselemzés (SIP)</i>	Szociális költségek és szociális hasznok kérdéscsoportja alapján 47 állítást fogalmaz meg, melyet a válaszadók 11 fokú skálán értékelnek.	A módszer technikai kivitelezhetősége bonyolult a 11 fokú skálázási technika miatt. Hazai adaptáció esetén ezt hét vagy ötfokúvá átalakítva célszerű a fesztiválok mérésére használni.
<i>Turisztikai Hatás Attitűd Skála (TIAS)</i>	20 fő állítás Likert-skála vizsgálata, mely a fesztiválturizmus megítélését tüzi ki fő céljának a válaszadók demográfiai és szocio-ökonómiai paraméterei alapján.	Adaptálható, könnyen, gyorsan, kis költségvetéssel lebonyolítható módszer, mely releváns információkkal szolgáltathat a fesztiválszervezők számára.

Forrás: Saját szerkesztés

A társadalmi-kulturális hatásmérési modellek hazai adaptációs lehetőségei

Turisztikai rendezvények társadalmi-kulturális hatásmérésekor a szervezők számára ideális lenne, ha a hatások mérésére egységes módszertan kerülne kialakításra, bevezetésre. Sok esetben ugyanis a rendező közösség nem rendelkezik sem megfelelő pénzügyi-, sem módszertani háttérrel a szociális hatástanulmányok kidolgozásához és elvégzéséhez.

Meglátásom szerint a SIP és a TIAS módszerek adaptálása, illetve annak retrospektív felméréssel való kombinálása a hazai fesztiválok számára kiváló lehetőséget nyújtana a társadalmi-kulturális hatások mérésére. A hatásvizsgálatba a fenti csoportok tényezőinek kialakítása a hazai szakemberek javaslatai alapján történjen, mivel a modell 47 tényezőjének nem minden elemét célszerű átvenni, néhányat helyettük szükséges a hazai fesztiválpiacon jellemzően megválasztani, adott esetben a fő kérdéscsoportok szerkezetének átalakítása is szükséges.

A módszer tesztelését a Miskolci Operafesztivál és a győri Magyar Táncfesztivál társadalmi-kulturális hatásainak vizsgálata során végeztem el. Mindkét városban több, mint 300 kérdőív került kitöltetésre. A vizsgálat előkészítéseként jellemeztem a rendelkezésre álló adatok alapján a két fesztivál életgörbéjét a fesztivál létrehozásának céljától a jelenleg a fesztiválpiacon betöltött szerepükig. Ezt a feltáró munkát a TIAS módszer felépítését követve végeztem el. Ezt követte az empirikus rész kidolgozása, melyben a SIP modell ötös tényezőcsoport állításait alapul véve állítottam össze a kérdőívet. Az állításokat a 10-es kényszerítő ská-

lával mértem, ami azonban komoly bonyodalmakhoz vezetett.⁴ A segítő kérdezőbiztosok számára a skála értelmezése jelentős időt vett igénybe. Emellett a válaszadók számára is komoly problémát jelentett, az olykor sziszifuszi részletességű értékelésbe bonyolódás. A válaszadók ugyanis a negatív attitűdök esetében -5-től -1-ig értékelhettek. Ezen értékek magyar átfordításával nem is próbálkoztam meg, mivel a -5-ös rettenetesen-borzasztóan rossz érték nevetséges lett volna. A vizsgálat igazolta azon félelmemet, hogy a 10-es kényszerítő skálát nem célszerű átvenni, helyette az ötös és hetes skálázás célszerű. Az adatok feldolgozása SPSS programcsomaggal történt.

A retrospektív elemzés, majd a SÍP és TIAS módszerek részbeli adaptációjával készített kutatást kiegészítettem az önkéntesként dolgozók valamint a foglalkoztatottak (határozott idejű és állandó munkavállalók) számának alakulásával. Sajnos a foglalkoztatottak számát csupán longitudinális módszerrel, a szervezőktől kapott adatok alapján tudtam vizsgálni, hiszen a hiányzó adatok miatt multiplikációs vizsgálatra nem volt lehetőségem, míg az adatok egyéni legyűjtése a kutatást túlságosan költségessé tette volna.

A fenti módszerrel mindkét fesztivál komplex társadalmi-kulturális hatásait sikerült felmérnem. A vizsgálat igazolta, hogy a módszer fő előnye, hogy a többi hatásmérési vizsgálathoz képest egyszerűen, viszonylag kis költségigénnyel elvégezhető, így azon fesztiválok esetében sem jelenthet problémát, melyek kis költségvetéssel és humán kapacitással működnek. Emellett az állítások kiértékelésével egy részletes, széleskörű felmérés is elvégezhető, melynek alapján a kapott információk mindenképpen kiváló képet festhetnek egy-egy fesztivál helyi lakosságra gyakorolt társadalmi-kulturális lenyomatáról.

Célszerű lenne a modell alkalmazása azon települések városok esetében is, melyek fejlesztési stratégiájukban fesztiválok rendezését jelenítik meg, hogy a fesztivált megelőző évben (amennyiben ez nem lehetséges, akkor a fesztivált megelőző hónapokban) ugyan ezt a hatásmérést lefolytassák, hiszen így lehetőség lesz a két adatsor kiértékelése mellett, a végbement változások meghatározására, mely tovább segítheti a sikeres fesztiválszervezést, városfejlesztést. Itt természetesen figyelembe kell venni, hogy a két lekérdezés között 3-4 hónapnak legalább célszerű elteltie, hiszen a válaszadási arány nem tekinthető egyetlen esetben sem túl magasnak és ez tovább csökkenhet, ha a két lekérdezés között kevés idő telik el.

Összegzés

A fentiekben látható, hogy a fesztiválok rendkívül erőteljes társadalmi-kulturális hatással bírnak, melynek elemzésére Európában több módszert is alkalmaznak. A pályázati támogatások igénybevételehez, a fesztiválok minősítéséhez és kategorizálásához elengedhetetlen lenne a rendezvények hatásainak felmérése és állandó figyelemmel követése, annak érdekében, hogy a fejlesztésükhöz támogatásként kiosztott állami és önkormányzati pénzek a valóban jelentős eseményekhez kerüljenek és ne a kis, a helyi lakosság életminőségére nem, vagy csupán negatív hatást kifejtő eseményekhez. A módszerek elemzése során egyértelművé vált, hogy azok ötvözte alkalmas lehet a hazai fesztiválok társadalmi-kulturális hatásvizsgálatához, a fesztivál szervezői számára különösebb módszertani felkészültséget nem jelentenének. Az egységesen alkalmazott módszertan további előnye lenne, hogy a fesztiválok egymással összehasonlíthatóvá válnának, valamint hosszú távon longitudinális elemzésekre is lehetőséget biztosítanának.

⁴ Az értékelés során a negatív megítélésnél -5-től -1-ig értékeket választhattak a válaszadók, míg pozitív válasz esetén 1-5-ig értékelhettek.

Irodalomjegyzék

- Ap, J. (1992): Residents Perceptions: Research on the Social Impacts of Tourism. In: *Annals of Tourism Research* 19 (4), pp. 665–690.
- Barrow, C. J. (2000): *Social impact assessment: an introduction*. Arnold Publishers, Great Britain
- Brougham, J. E. – Butler, R. W. (1981): A segmentation analysis of resident attitudes to the social impact of tourism. In: *Annals of Tourism Research* 8 (4), pp. 569–589.
- Butler, R. W. (1993): Pre- and post-impact assessment of tourism development. In: Pearce, D. – Butler, R. eds. (1996): *Tourism and indigenous peoples*. Routledge, London
- Crompton, L. J. – McKay, L. S. (1993): Measuring the Economic Impact of Festivals and Events: Some Myths, Misapplications and Ethical Dilemmas. *Festival Management & Event Tourism* 2, pp. 33–43.,
http://agrilife.org/cromptonrpts/files/2011/06/3_8_10.pdf, letöltve: 2010. augusztus 17.
- Crompton, L. J. (1995): Economic Impact Analysis of Sports Facilities and Events: Eleven Sources of Misapplication. *Journal of Sports Management* 9, pp. 14–35.
- Daher, R. F. (2000): Dismantling a community's heritage – Heritage tourism: conflict, inequality, and a search for social justice in the age of globalisation. In: Robinson, M. et al. (Eds.): *Tourism and heritage relationships: Global, national and local perspectives*. Sheffield Hallam University, New Castle
- Delamere, T. A. – Wankel, L. M. – Hinch, T. D. (2001). Development of a scale to measure resident attitudes toward the social impacts of community festivals, part 1: item generation and purification of the measure. *Event Management* 7, pp. 11–24.
- Dillman, D. (2000): *Mail and Internet surveys: The tailored design method*. (2nd ed.). John Wiley & Sons, New York
- Doxey, G. (1975): A Causation Theory of Visitor-Resident Irritants: Methodology and Research Inferences. „Proceedings of the 6th Annual Conference of Travel and Tourism”
- ETFGD (1997): The European Task Force on Culture and Development, In from the Margins. A contribution to the debate on Culture and Development in Europe. Summary Version of a report prepared for the Council of Europe by The European Task Force on Culture and Development, Brussels
- Hunyadi Zs. – Inkei P. – Szabó J. Z. (2006): *Fesztivál-világ*. NKA kutatások 3. KultúrPont Iroda, Budapest
- Kapitány, Á. – Kapitány, G. (2009): A kultúra változása – változások kultúrája. In: Antalóczy, T. – Füstös, L. – Hankiss, E. (szerk.): (Vész)jelzések a kultúráról. (Jelentés a magyar kultúra állapotáról, No. 1.) MTA-PPI, Budapest, pp. 17–84.
- Lankford, V. – Howard, D. (1993): Developing a tourism impact attitude scale. *Annals of Tourism Research* 21, pp. 121–139.
- Long, P. T. – Perdue, P. R. – Allen, L. (1990): Residents Support for Tourism Development. *Annals of Tourism Research* 17 (4), pp. 586–599.
- Michalkó G. – Rátz T. (2005): *A kulturális turizmus élmény-gazdaságtani szempontjai*. In: Enyedi Gy. – Keresztély K. (szerk.): *A magyar városok kulturális gazdasága*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, pp. 123–141.
- Murphy, P. E. (1985): *Tourism: A Community Approach*. Methuen, London
- Nagy Olga (2009): A turizmus hatása a fejlődő országok társadalmaira – Ladak példája. In: *Kultúr Világ* VI (4)
- Pizam, A. (1978): Tourism's Impacts: The Social Costs to the Destination Community as Perceived by its Residents. *Journal of Travel Research* 16 (4), pp. 8–12.
- Puczkó L. – Rátz T. (2001): *A turizmus hatásai*. Aula Kiadó, Budapest
- Ramachander, P. (2004): Towards the Responsible Management of the Socio-cultural Impact of Township tourism. Pretoria: University of Pretoria, Department of Tourism Management.
<http://upetd.up.ac.za/thesis/available/etd-0826200-30507>, letöltve: 2010. február 03
- Rátz T. (1999): *A turizmus társadalmi-kulturális hatásai*. PhD disszertáció. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest

- Reeves, M. (2002): Measuring the economic and social impact of the arts: a review.
<http://www.artscouncil.org.uk/media/uploads/documents/publications/340.pdf>,
 letölve: 2010. június 5.
- Small, K. – Edwards, D. – Sheridan, L. (2005): A flexible framework for evaluating the socio-cultural impacts of a (small) festival. In: *International Journal of Event Management Research*, 1 (1),
<http://www.ijemr.org/docs/smalledwardssheridan.pdf>, letölve: 2010. június 5.
- Snowball, J. D. – Antrobus, G. G. (2002): *Valuing the arts: Pitfalls in economic impact studies of arts festivals*. In: *South African Journal of Economics*, 70 (8), pp. 1297–1319.
 letölve: 2010. február 24.
- Tosun, C. (2002): Host perceptions of impacts. A comparative tourism study. *Annals of Tourism Research*, 29 (1), pp. 231–253.
- Turisztikai Hivatal, Nemzetközi Turisztikai Kapcsolatok Főosztálya (2004): *A WTTC tanulmánya az Európai Unióhoz újonnan csatlakozott tíz ország turisztikai szektorában rejlő lehetőségekről*. In: *Turizmus Bulletin*, 2004/3. szám,
http://itthon.hu/site/upload/mtzrt/Turizmus_Bulletin/bulletin200403/64_wttc.pdf,
 letölve: 2009. november 6.
- Vesey, C. – Dimanche, F. (2001): Urban Residents Perceptions of Tourism and its Impact: An Application of the TIAS Scale. *Proceedings of the 2001 Travel and Tourism Research Association Annual Conference*, pp. 151–158.
- Walle, A. H. (1996): Habits of thought and cultural tourism. In: *Annals of Tourism Research* 23 (4), pp. 874–890.
- Wang, Y. – Pfister, R. E. – Morais, D. B (2006): Residents' attitudes toward tourism development: A case study of Washington, NC, http://nrs.fs.fed.us/pubs/gtr/gtr_nrs-p-14/54-wang-p-14.pdf,
 letölve: 2010. április 04.